

MURAT BEYAZYÜZ

CEMİL MERİÇ'İN
PSİKOBIYOĞRAFİSİ

CEMİL MERİÇ'İN PSİKOBIYOĞRAFİSİ

Yrd. Doç. Dr. Murat Beyazyüz

TİMAŞ YAYINLARI | 4027

Biyografi Dizisi | 2

YAYIN YÖNETMENİ

İhsan Sönmez

EDİTÖR

İslâm Dalp

DÜZELTİ

Ümran Tüzün

KAPAK TASARIMI

CumbaCo

İÇ TASARIM

Tamer Türp

1. BASKI

Aşına Kitaplar, 2007

2. BASKI

Nisan 2016, İstanbul

ISBN

ISBN: 978-605-08-2258-8

TİMAŞ YAYINLARI

Cağaloğlu, Alemdar Mahallesi,
Alayköşkü Caddesi, No: 5, Fatih/İstanbul
Telefon: (0212) 511 24 24
P.K. 50 Sirkeci / İstanbul

timas.com.tr

timas@timas.com.tr

facebook.com/timasyayingrubu

twitter.com/timasyayingrubu

Kültür Bakanlığı Yayıncılık

Sertifika No: 12364

BASKI VE CILT

Sistem Matbaacılık

Yılanlı Ayazma Sok. No: 8

Davutpaşa-Topkapı/İstanbul

Telefon: (0212) 482 11 01

Matbaa Sertifika No: 16086

YAYIN HAKLARI

© Eserin her hakkı anlaşmalı olarak
Timaş Basım Ticaret ve Sanayi Anonim Şirketi'ne aittir.
İzinsiz yayınlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

İÇİNDEKİLER

“Meriç Kimdir?” Diye Sormak... / 9

Önsöz / 15

Teorik Takım Sandığı / 19

CEMİL MERİÇ’İN PSİKOBİYOGRAFİSİ / 69

Türk’ün Tüp Bebeği: “Düşünce” / 73

20. Yüzyıl Hatırası / 100

Şehrimiz de Bedenimizdir / 105

Çöken İmparatorluk, Göçen Ruhlar / 111

Göç Yolunda Kayıplar / 115

Göçten Sonra Geriye Kalanlar / 124

“Yok”tan Çok, “Var”dan Az Bir Baba / 127

Bebeğin Ninnisiyle Uyuyan Anne / 136

Anne Memesinde Yaşanan Kerbela / 142

Kendini Seyre Dalan Çocuk / 151

Mutsuz Çocuk Kitaplar Diyarında / 157

Lambanın İki Tarafı / 166

Farkım Fahrime / 174

Yalnızın Seçtiği Dost / 182

Kuzunun Orangutanlaşması / 188

Diğerlerinden İyi Olmak Yetmez / 198

Fırsat Yoksulu / 205

İşyan Bazen Huy Haline Gelir / 213

İstanbul Çağrısı / 222

Karanlıklar Korkuyla Emekliyor / 229

Düşen Tutunacağı Dalı Seçemez / 237

İstanbul'da Rövanş / 248
Beyoğlu'nda Sokaklar Karışır Bazen / 254
Açlığın Anlamı Olmalı / 263
Bulmak Ölmektir, Aramaksa Yaşamak / 269
Yalnızlık Daha mı Kolaydı? / 277
Kozada Neler Oluyor? / 283
Gören Göz Neye Muhtaçtır? / 292
Koza Çatlıyor... / 303
Eve Dönerken Verilen Mola / 308
Her Kadında Seni Aradım! / 314
Bu Ülkenin Aydını / 326
Bütün Hayatı Vermekle Geçti / 336
Sayfalara Davet / 340
Kaynaklar / 344

“Meriç Kimdir?” Diye Sormak...

Cemil Meriç kimdir? Ansiklopedilere veya biyografi kitaplarına bakarsanız bu sorunun cevabı, “Mütercim ve yazar; 1916’da Hatay Reyhanlı’da doğdu,” şeklinde başlar ve aynı üslupla devam eder. Böyle bir başlangıç sadece “Cemil Meriç nedir?” sorusunun cevabı olabilir, fakat “Cemil Meriç kimdir?” sorusu çok daha farklı bir cevap bekler. Kendisine soracak olursanız, alacağınız cevap şudur: “Hayatını Türk irfanına adayan münzevi ve mütecessis bir fikir işçisi.” Bu cevap da tatmin edici değildir. Meriç kimdir? Meriç’i tanıyan, okuyan bir insan bu soruyu neden sorar? Bu soruyu sorar, çünkü Meriç’i okuyup hayranlıktan arınmış bir gözle ona bakmak neredeyse imkânsızdır. Bu hayranlığın, onu daha yakından tanıma arzusunu doğurması da kaçınılmazdır. Meriç’i daha iyi anlamak, daha yakından tanımak nasıl mümkün olabilir? Daha tümdengelimci bir soru soralım: Bir düşünürü, bir filozofu, bir aydını anlamamanın ve tanımamanın -daha akılcı bir ifadeyle, önce tanımamanın, sonra anlamamanın- yolu nedir?

Ünlü Fransız felsefe tarihçisi Émile Bréhier, bir filozofu anlamak ve açıklamak için, onun kim olduğu, hangi çağda yaşadığı, yaşadığı çağın özellikleri ve başından geçenler üzerinde durmanın hatalı bir yaklaşım olduğunu iddia eder.

Bréhier'ye göre bir filozofu anlamak değil, bir felsefi düşünceyi anlamak şeklinde bir amaç ön planda olmalıdır. Antik felsefe üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan bir başka felsefe tarihçisi, Jonathan Barnes Bréhier'den daha da katıdır. Ona göre, bir filozofun düşüncelerini açıklamak için, o filozofun biyolojisi, psikolojisi, eğitimi, mensubiyeti hakkında bilgi sahibi olmaya gerek olmadığı gibi, ait olduğu toplumun özellikleri de bu açıklama çabasında gereksizdir. Hatta Barnes, bu tip bilgilerin, filozofların felsefelerini aydınlatmaktan çok, daha da kapalı hale getireceğini söyler.

Bu iddialara itiraz etmemiz pekâlâ mümkündür. Her gün içinde bulunduğumuz psikiyatri pratiği bu iki büyük felsefeciye karşı koyma cüretini bize veriyor. Bir insanın, yalnızca o anda ortaya koyduğu düşünceler çerçevesinde değerlendirilmesi mümkün olsaydı, biz psikiyatristler birçok hastanın, yalnızca ilginç fikirleri olan birer insan olduğunu düşünmek zorunda kalırdık. Ama psikiyatri pratiğinde böyle bir yaklaşımın imkânı yoktur, çünkü bir insanın ortaya koyduğu düşünceler, önce o insanın geçmişi bağlamında, sonra onun içinde yetiştiği kültür, aldığı eğitim ve öğrendiği bilgiler bağlamında ele alınmalıdır ki bu düşüncelerin bozulmuş bir beyin işlevinin ürünü olup olmadığı anlaşılabilir. Böyle bir akıl yürütme tarzı, hasta insanlar ve onların sakat düşünceleri için kullanıldığı gibi, sağlıklı fertlerin düşüncelerini yorumlarken de pekâlâ kullanılabilir.

Bir çölün ortasında insan iskeletleri ve şehir kalıntıları bulacak olsak yalnızca bir zamanlar burada birtakım insanların yaşadığını tespit edip bu insanların kurduğu şehrin sınırlarını anlamaya çalışmayız. Zaten merakımızı bu kadar sınırlı tutmak, bize o çölün geçmişini anlamakta çok büyük bir fayda da sağlamaz. Böyle bir manzara karşısında ister istemez bu insanların kim olduklarını, neden bu çölün ortasına kadar

gelip şehir kurduklarını, bu çölün onlar buradayken de çöl olup olmadığını ve bu çölü çöl yapan sebeplerin bu insanların ölümüyle ilgili olup olmadığını, bu insanların ne kadar süre burada kaldıklarını, nelerle meşgul olduklarını, ne yiyip içtiklerini, nasıl bir medeniyet kurduklarını ve diğer medeniyetlerle nasıl bir ilişkileri olduğunu da merak ederiz. Asıl böyle bir merak o çölün tarihini, o insanların macerasını ve o şehrin hikâyesini elde etmemize yardımcı olabilir.

Filozoflar veya düşünürler de, geçmişe bakarken rastladığımız sıra dışı antitelerdir ve biz bu filozoflara ve düşünürlere bakarken yalnızca düşüncelerini ele alacak olursak kaçırdığımız birçok bilginin yanında, en başta onların düşüncelerinin ne olduğunu doğru bir biçimde tespit etmekten uzaklaşırız. O halde bir düşünürü veya filozofu yalnızca ortaya koyduğu düşünce bağlamında, kesitsel olarak anlamaya çalışmak, bir şeyi anlama yolunda seçilen kolay bir yoldur ve bu kolay yolun sonundaki bilgi bize gerçeğin yalnızca bir yüzünü göstermeye muktedir olabilir.

Bir düşünürü tam manasıyla anlayabilmek için yalnızca onun hayatının kronolojisi ile yetinmeyiz. Onun ataları, doğduğu topraklar, içinde yetiştiği aile ve toplum, yaşadığı ülkenin ve dünyanın macerası da elimizin altında bulunmalıdır. Bir düşünürü, bir filozofu, bir aydını içinde yaşadığı toplumdaki özellikleri belirler ki bir düşünce adamına değer biçebilmek için önce bu farklılığının belirlenmesi gerekir. Yalnızca bu farklılığın ortaya konabilmesi için bile o toplum hakkında vasatı bir bilgiye ihtiyaç vardır.

Düşünce bir zihin faaliyetidir ve zihnimiz bir dolap gibi birbirinden tamamen ayrı bölmelere ayrılmış değildir. Biyolojik olarak zihin faaliyetlerimizi belirleyen süreçlerin hepsi değişken derecelerde birbiriyle bağlantılıdır. Edindiğimiz

tecrübeler şimdiki düşüncemizin oluşumuna doğrudan veya dolaylı olarak katılır. Entelektüel faaliyet de zihnin bu biyolojik işleyişinden ayrı düşünülemez. Felsefi veya siyasi bir düşünce ortaya koyan bir zihin, bu düşünceyi ilham gibi mistik bir vasıta ile üretmez; ortaya koyulan yeni düşünce bellekteki eski bilgiler üzerinde birtakım işlemlerin yapılması sonucunda şekillenir. Gök cisimlerinin döndüğünü bilmeyen biri, birdenbire bu gök cisimlerinin yörüngesinin elips şeklinde olduğunu iddia edebilir mi? Bir düşünür de kendini farklı kılan düşünce mahsulünü, daha önce elde ettiği düşünce tohumları üzerinde çalışarak ortaya koyar. Düşünürün bu tohumları nasıl elde ettiği, bu tohumlar üzerinde nasıl çalıştığı ortaya koyulan mahsulün anlaşılması yolunda ihmal edilebilecek ayrıntılar değildir.

Bu metodolojik temeli belirledikten sonra tekrar "Cemil Meriç kimdir?" sorusuna dönebiliriz. Onun kendisini nasıl tanımladığına tekrar göz atalım: "Hayatını Türk irfanına adanmış münzevi ve mütecessis bir fikir işçisi." Şimdi bu tanımın neden tatmin edici olmadığını açıklamaya çalışalım. Meriç "hayatını" bir şeye adadığını söylüyor. Meriç'in "hayatım" dediği şey nedir? Bu sadece biyolojik bir var oluş değildir şüphesiz; o halde nedir? Meriç neden "hayat"ını bir şeye adanmıştır? Hayat ille de bir şeye mi adanmalıdır, yoksa Meriç'i hayatını bir şeye adamaya mecbur eden veya iten başka sebepler mi vardır? Meriç hayatını Türk irfanına adadığını söylüyor. Türk irfanı dediği şey nedir? O irfanın, Meriç yaşarken içinde bulunduğu durum nedir ve Meriç'in hayatını Türk irfanına adamasının altında bu durumun rolü var mıdır? Meriç neden münzevidir? Hayatını Türk irfanına adamasına rağmen neden yalnızdır? Meriç neden mütecessistir, onun böyle bir meraka kapılmasının arkasında ne vardır? Meriç neden fikir

işçisidir? Neden kendini fikir ustası değil de fikir işçisi olarak tanımlamaktadır?

Bütün bu soruların cevabını bulmadan "Cemil Meriç kimdir?" sorusunun cevabını da bulmak mümkün değildir. Bu kitap tabii ki bu cevapların tamamını ortaya koyma iddiasında değil, ama onu bizim tanıdığımız Cemil Meriç yapan psikolojik süreçleri ortaya çıkarmaya çalıştığı ve bu soruların birçoğuna da ışık düşürebildiği söylenebilir. Cemil Meriç coğrafyası hangi psiko-jeolojik hareketlerin sonucunda şekillenmiştir? Elinizde tuttuğunuz kitap Cemil Meriç'in hayat hikâyesini anlatmak veya eserlerini yorumlamak için yazılmadı. Bunlar zaten fazlasıyla yapılmıştır. Burada kaleme gelen amaç, Cemil Meriç'i meydana getiren ve kökleri doğumundan öncesine dayandırılabilen psikolojik süreci incelemektir.

Aslında psikobiyografi, melez bir tür olarak ilk anda bilimsellik çağrışımı yapmasına rağmen edebiyatla da yakından bağlantılıdır. Cemil Meriç, Osmanlı'nın yıkılışına ve küller arasından yeni bir devletin doğuşuna tanıklık etmiş, tarihimizin en duygu yüklü zamanlarında yaşamış, hem düşünce dünyasını hem kendisini muhteşem bir dil becerisiyle anlatmayı başarabilmiş, bu coğrafyadan ender çıkan simalardan biridir. Hayatı ve kişiliği, yaşadığı tarihsel dönemin de etkisiyle, çarpıcı özelliklerle doludur. Peki Cemil Meriç, psikoloji ve edebiyatın kesiştiği bir alanda, yani "psikobiyografi" de nerede durur? Türkçedeki ilk psikobiyografilerden olan çalışmasında Yrd. Doç. Dr. Murat Beyazyüz bu soruyu, bizim için aydınlatıyor. Üstelik bunu Freud'un Dostoyevski, Erikson'un Gandhi için yazdığı psikobiyografilerle aynı bilimsel kalitede yapıyor.

Yrd. Doç. Dr. Murat Beyazyüz "Cemil Meriç kimdir?" sorusunu yepyeni bir bakışla cevaplamaya çalışırken karşıla-

şılması ihtimal dâhilinde olan sorunlarla baş etmeye nereden başladığını da dile getiriyor.

Elinizdeki Cemil Meriç psikobiyografisi, bir düşünürü yalnızca ortaya koyduğu düşünceler bağlamında ele almanın dar kalıplarından sıyrılarak, Meriç'in dünyasını atalarından, doğduğu topraklara; içinde yetiştiği aile ve toplumdan yaşadığı ülkenin ve dünyanın macerasına genişletiyor. Meriç'i meydana getiren ve kökleri doğumundan öncesine dayandırılacak süreçleri nasıl ele aldığını gösterebilmek için oldukça çapraşık olan psikanalitik teorileri okuyucu için de "anlaşılabilir" hale getirmesi bile elinizdeki kitabı başlı başına "fevkalade" diye nitelememiz için yeterli. "Cemil Meriç kimdir?" sorusuna yeni ve orijinal bir cevap sunan kitap, Meriç'in hayatında, daha önce hep etrafında dolanılan ama içine girilmeyen alanlara nazikçe sokulmayı başardığı için de ilgiyi ayrıca hak ediyor.

Yrd. Doç. Dr. Murat Beyazyüz'ün kitabından sonra Cemil Meriç yeni okuyucular kazanacak, eski Cemil Meriç okuyucusu ise üstada ve eserlerine bakışlarının büyük ölçüde değiştiğini görecek.

Erol GÖKA

Önsöz

Marx'tan Gandhi'ye, Aziz Augustinus'tan Said Nursi'ye, iktisattan felsefeye, psikolojiden edebiyata, İncil'den Kur'an'a, hatta upanişadlara kadar, yani insanla ilgili olan, insana dair olan hemen her şey hakkında bilgi sahibi olmuş, bilmekle kalmamış, bütün bunlar hakkında fikir ortaya koymuş bir aydına, Cemil Meriç'e şimdiye kadar pek çok açıdan bakılmıştır ve bu 'farklı' aydın hakkında bundan sonra da çok şey söylenecektir. Her okurunu kendisine hayran bırakan, birçok okurunu birdenbire kendisinin bir taklidi haline getiren bu aydının nasıl bir zihne sahip olduğunu, nasıl bir psikoloji ile yaşadığını düşünmemek için insanın merak duygusunu tamamen yitirmiş olması gerekir. Cemil Meriç'in psikobiyografisini yazma fikri de böyle bir meraktan doğdu. Bu fikir birçok endişeyi de beraberinde getirdi. Bu endişelerden korunmak için bazı prensiplere bağlı kalmalıydık. Bu prensiplerin ilki, Meriç hakkında elde ettiğimiz bilgilerle ilgilidir.

Cemil Meriç'in eserlerini, onun hakkında yazılmış olan eserleri ve yazıları tetkik etmenin yanı sıra, onu yakından tanımış olanların fikirlerine de ulaştık. Herkesin ulaşabileceği kaynaklardan elde ettiğimiz bilgileri kullanıp, özel görüşmelerde bize aktarılan bilgileri, Meriç'le ilgili hatıraları ve izlenim-

leri kullanmamayı uygun gördük, zira herkesin ulaşabileceği kaynaklar, yani kitaplar ve yazılar, yazarlarının uygun görmesi sonucunda Meriç'le ilgilenenlere sunulan bilgilerdir ve bunları kullanmanın hiçbir sakıncası olamaz diye düşündük. Fakat diğer bilgileri, yani özel görüşmelerde, Meriç'i tanıyanların aktardıklarını, bilgiyi bize verenlerin bu bilgilerin herkese ulaşmasını uygun görmeme ihtimalini göz önünde bulundurarak kullanmamayı tercih ettik.

Yaptığımız tespitlerin yalnızca birer tahmin veya yorum olduğunu hemen her cümlede vurguladık. Bu ikinci prensibimizin sebebini de şöyle izah edebiliriz: Psikobiyografi ülkemize yabancı bir edebî türdür ve bu türün adı ister istemez bir bilimsellik iddiası taşıyor gibi görünmektedir. Psikobiyografi bilimsel bir çalışma türü değildir. Tekrar vurgulamakta fayda vardır ki, psikobiyografi yalnızca edebî bir yazı türüdür. Nasıl ki bir roman veya hikâye bilimsel bir iddia ortaya koymazsa, psikobiyografi de bilimsel bir iddia ortaya koymaz. Psikobiyografi, bir insanın hayatı hakkında elde edilen bilgilerin, psikoloji teorilerinin yardımıyla yorumlanması ve o insanın zihin macerası ile ilgili bir roman yazılması olarak tanımlanabilir. Aynı teorileri kullanarak başka biri daha farklı bir roman yazabileceği gibi, daha farklı psikoloji teorilerinden yola çıkılarak da farklı bir roman ortaya koyulabilir. İçinde Marslılar geçen bir bilim kurgu romanı Marslıların varlığı hakkında bilimsel bir iddiada bulunmadığı gibi, psikobiyografi de ele aldığı insanın psikolojisi hakkında bilimsel iddialarda bulunmaz. Bu sebeplerle, psikobiyografi yazarı, bilim önünde değil, edebiyat önünde sorumludur.

Cemil Meriç'in psikobiyografisini yazarken kullandığımız teorik malzemeye gelecek olursak, Sigmund Freud'un ortaya attığı "Klasik Psikanaliz" teorisini ve bu teoriden daha sonra geliştirilen "Ego Psikolojisi Teorisi" ile "Nesne İlişkileri

Önsöz

Teorisi”ni çalışmamızın teorik kaynakları olarak belirledik. Bu alana yabancı olan okurlar için, psikobiyografiden önce bu teorileri, oldukça kısa bir özet şeklinde anlatmanın uygun olacağını düşündük. Bu teorik özetten sonra da Cemil Meriç psikobiyografisinin tarihî konjonktürde daha iyi anlaşılması için Türk düşüncesinin macerasıyla ilgili bir çalışmayı psikobiyografinin başına yerleştirdik.

Bu çalışmanın ortaya çıkması çok kolay olmadı ve bazı insanlar olmasaydı psikobiyografi fikri hiçbir zaman bir kitapta vücut bulamayacaktı. En başta, beni yazmaya teşvik eden, bu çalışmanın her anında yanımda olan ve bilgilerini cömertçe benimle paylaşan hocam Prof. Dr. Erol Göka; hayattaki sağ kolum, kardeşim Halil İbrahim ve ailem... Burada sadece isimlerini söylüyorum ama onlara her gün şükran duyuyorum.

Murat Beyazyüz
28.04.2007
Ankara-Emek

Teorik Takım Sandığı

PSİKANALİZ NEDİR?

“Psikanaliz”, kavram olarak, 19. yüzyılın son yıllarında Sigmund Freud tarafından ortaya atılmış ve ortaya çıktığı ilk günden itibaren hemen hemen bütün dünyada ilgiyi üzerinde toplamıştır. İnsan, 1850’li yıllara kadar, skolastik bir korkunun etkisiyle, soyut bir kıymet biçiminin ötesinde somut değerlendirmelerde dahi yeryüzündeki diğer tüm varlıklardan üstün görüldüğü için bilimsel araştırmanın nesnesi değildi. Cüretkâr biçimde insanın en soyut tarafını, yani ruhunu bilimsel araştırmanın nesnesi haline getiren psikanalizin büyük bir ilgiyi üzerine çekmesi, ana seciyesi merak olan 20. yüzyılda, birçok insan uğraşının psikanalizle ilişkilendirilmesinin önünü açmıştır.

Dar bir görme aralığından bakıldığında büsbütün psikoloji içinde bir kavram gibi görünen psikanalizin nasıl olup da antropolojiden edebiyata, tarihten sosyolojiye kadar birçok bilim alanını etkilediğini anlamak için her şeyden önce psikanalizin zihinsel işleyişi incelediğini kavramak gerekir. “*Psikanaliz, zihinsel işleyişi inceleme uğraşdır,*” derken onun -sıkça yanlış anlaşıldığı gibi- sadece hastalık ve tedavi bilimi

olmaktan çok uzak olduğunu, normal dışı zihinsel işleyiş kadar normal zihinsel işleyiş ile de ilgili olduğunu anlatmak istiyoruz. Meşhur Latince deyişi psikanaliz için söylersek, insana ait hiçbir şey psikanalize yabancı değildir.

Burada amacımız, kavramın yabancı olan okuyuculara, “psikanaliz” ile ilgili temel bir bilgi vermek, basit de olsa bir fikir kalıbı oluşturmaktır. Bu amaçla izleyeceğimiz yolu özetleyecek olursak; öncelikle psikanalitik teoriyle ilgili temel varsayımlar üzerinde durarak, bugün “klasik psikanaliz” diye de adlandırılan, esasen Freud’un çalışmalarına dayanan bilgileri okuyucumuza aktardıktan sonra, “klasik psikanaliz” gövdesinden gelişmiş iki önemli kol olan “ego psikolojisi” ve “nesne ilişkileri teorisi” hakkında okuyucumuza kısaca bilgi vermeye çalışacağız. Bu sayede bizim çalışmamızın da hangi esaslara istinaden şekillendiğini anlatmış olacağız.

TEMEL VARSAYIMLAR

Sıralayacağımız ana varsayımlardan ilk ikisi kendini psikanalitik uğraş içinde gören herkes için olmazsa olmaz ilkelerdir.

Psikolojik Determinizm

Psikolojik determinizm, psikolojik, zihinsel süreçlerde her zaman bir nedenselliğin (*causality*) hüküm sürdüğünü ifade eder. Psikolojik determinizme göre insanın bütün davranışları bir anlam taşır. Zihinsel işleyişin ürünü olan davranışlar hiçbir zaman öncekilerden bağlantısız ve rastgele cereyan eden süreçlerin dışavurumu değildir. İnsan zihninin görünen işleyişi, aslında görünmeyen birçok sebebe, görünmeyen birçok yasa ile bağlıdır. Mesela gündelik hayatımızda, “sakarlık” dediğimiz, dış etkenlerin etkisi olmaksızın gerçekleşen olayların psikanalize göre bilinç seviyesinde olmayan sebepleri vardır ve bu sebepler psikanalitik gereçlerle ortaya çıkarılabilir. Her

gün aynı raftan, aynı saatte, aynı şartlarda aldığımız kahve bardağı bir gün elimizden düşüp kırıldığında, “Zaten eskimişti, yenisini alacaktım,” derken yaptığımız, belki de sadece sebebi ikincil bir sonuç kılıfına sokup ortaya atmaktan başka bir şey değildir. “Zaten eskimişti, yenisini alacaktım, onun için kırdım,” cümlesindeki sıralamayı küçük zihinsel illüzyonlarla, “Kırıldı ama zaten eskimişti, yenisini alayım,” haline dönüştürüyor olmamız muhtemeldir.

Bilinçdışı Süreçler

Nedensellik ilkesinden ayrı düşünülmesi mümkün olmayan, bu ilkenin tamamlayıcısı olan ikinci varsayım “*bilinçdışı süreçlerin varlığı*” varsayımdır. “Bilinçdışı süreçler” varsayımının açıklamasında ilk bakışta kabul etmekte zorlanacağımız iddialarla karşılaşırız. Çünkü bu varsayım zihinsel süreçler içinde bilinçliliğin istisnai bir durum olduğunu söyler. Acıktığımızda açlığımızın farkında olmamız, açlık hissini ortaya çıkaran süreçten de an be an haberdar olduğumuz anlamına gelemmez. Sadece acıktığımızı fark ederiz. Zihinsel süreçler de birçok yönüyle bu işleyişe benzetilebilir. Biz sadece süreçlerin sonucundan haberdar oluruz, sürecin işleyişi ise farkındalık sınırlarımızın dışındadır. Bilincin sınırlarını bu şekilde çizdikten sonra bilinçdışı süreçlerle kastedilenin davranışlarımızın bilinçsiz olduğu değil, davranışlarımızı şekillendiren süreçlerin bilincimiz dışında ama davranışlarımızın bilincimizin alanında olduğu anlaşılabilir.

Çocukken istediğimiz bisikleti almayan babamıza gösterdiğimiz zihinsel tepki ile erişkin hayatımızda amirimizden istediğimiz izni alamadığımızda gösterdiğimiz zihinsel tepki arasında hiçbir benzerlik olmadığı şeklindeki yanılısama, bu olayların aslında bilinçdışında aynı süreçlerle ilişkilendirildiğini fark etmememizden doğar. Bilinç platformunda bu iki olay

arasında hiçbir süreklilik bağı kuramayabiliriz ama bize böyle bir zahiri süreksizlik olduğunu düşündüren bilinç algısındaki yetersizliğin evimizde, boruların duvarlar içinde seyretmesi nedeniyle muslukların birbiri ile ne kadar da bağlantılı olduğunu fark edemeyişimizdeki görsel algı yetersizliğinden çok farkı yoktur.

Dürtüler

İnsanın zihinsel işleyişinde sistemin analizini yapabilmek için sistemin harekete geçirici unsurlarının tespiti şarttır. İşte bütün bu süreçlerin temeline psikanalitik teori, müteharrik unsur, yani dinamizmin enerji kaynağı olarak “dürtü” denilen kavramı koyar.

Her ne kadar daha sonraları çeşitli psikanaliz ekolleri pratik uygulamada bu kavramın önderliğinden uzaklaşmışlarsa da Freud’un teorisi “dürtüler teorisi”dir. Dürtüleri meydana getiren merkezî uyarılma tıpkı bir elektrik devresinde kondansatörde biriken enerji gibi bekleyebilir, çalıştırılacak devreye göre değişen bir biçimde kullanılabilir ve bu enerjinin kullanımını belirleyen süreçler bireyler arasında çok geniş farklılıklar gösterebilir. Dürtü işleyişinde dürtülerin oluşturduğu gerilimin giderilmesi mecburiyeti vardır, yani sürekli elektrik girişi olan devrede kullanıcı zamanında bir seçim yaparak giren elektrik enerjisini bir şekilde kullanmalı ve sistemdeki gerilimi azaltmalıdır, aksi takdirde sürekli uyarılmanın yarattığı gerilim sistemde sorunlara yol açabilir. Bu metaforik yaklaşımın ardından zihinsel süreçte dürtülerin başlattığı yolağı şöyle özetleyebiliriz: dürtülerin yarattığı enerji, bu enerjinin oluşturduğu gerilim, enerjinin herhangi bir şekilde kullanılması ve sonuç olarak gerilimin ortadan kalkması. Bu yolağı özetledikten sonra psikanalitik teoriyle ilgili üçüncü varsayımımız da şekillenir: *zihinsel işleyişi başlatan şey dürtüler*

ve dolayısıyla dürtülerden ortaya çıkan enerjidir ve zihin gerek nedensellik ilkesi gerekse bilinçdışı süreçler ilkesinin belirlediği şekilde belli bir amaca yönelik işler. Bu işleyişin ana amacı da dürtüleri doyuma kavuşturmak, yani dürtülerden meydana çıkan enerjinin yarattığı gerilimi ortadan kaldırmak ve bu gerilimin sonuçlarından zihinsel aygıtı korumaktır.

Yukarıda bir elektrik devresindeki kondansatörde beklenen enerji benzetmesini kullanmıştık. Şimdi bu benzetmeyi biraz açalım. Sistemde oluşan veya sisteme giren enerjinin bekletildiği, depolandığı, bağlandığı kondansatörler bu enerjinin yaratacağı gerilimi azaltırlar. Bu elektrik devresindeki kondansatörlerin zihin sistemindeki karşılığı ise psikolojik nesnelere dir. Psikolojide kullanılan nesne kavramı, materyal anlamından ziyade dilbilgisel anlama daha yakındır. “Ali kalemi tuttu” cümlesindeki “kalem”in bu cümlenin nesnesi olması gibi zihinsel süreçlerde de kişinin ilişki içinde olduğu canlı yahut cansız her şey birer nesnedir. Psikolojik nesnelere atfedilen değer konusunu kondansatör benzetmemizle açıklamaya çalışalım. Elektrik devresinde, kondansatördeki enerji, bağlantıların niteliği, gerek kondansatörün büyüklüğü, devredeki yeri ve devrelerin değişkenliğinin belirlediği ölçüde depolanır, yani her kondansatör ortaya çıkan enerjiden aynı oranda nasiplenemez. Bu elektrik devresinde olduğu gibi psikolojik nesnelere de enerji parçacıkları bağlanır. Bu ruhsal enerji kuantumlarına Freud “kateksis” (*cathexis*) adını vermiştir. Kateksis zihnin dışında yer alan (buna kendi bedenimiz de dâhildir, çünkü bedenimiz de zihnimiz için bir nesnedir) şeylerin zihindeki temsiline yönelen ya da bağlanan enerjidir. Tıpkı elektrik devresindeki kondansatörlerde olduğu gibi kateksis, yani zihinsel enerji, nesneye atfedilen öneme göre değişir, psikolojik nesnelere bağlanan zihinsel enerji kuantumları homojen değildir.

Zihinsel süreçleri tanıtmak için oluşturduğumuz bu algoritmanın şimdiki basamağında “Dürtülerin niteliği nedir?” sorusu ile karşı karşıyayız. Dürtülerin çeşitleri ile ilgili birinci varsayım insandaki dürtülerin “cinsel” (seksüel) ve “saldırgan” (agresif) olmak üzere iki ana gruba ayrılabilceğini öne sürer. Bu sınıflamanın sahibi olan Freud daha sonra bu iki dürtüyü, biyolojik birtakım gerçekliklerle örtüşürme gayreti içine girerek “yaşam” ve “ölüm” dürtüsü olarak tekrar adlandırdı. Her ne kadar psikanaliz camiası içinde Freud’un birinci sınıflaması ikincisine göre daha fazla yandaş bulduysa da iki sınıflama arasındaki temel farklılığın yorum düzeyinde olduğu söylenebilir.

İlk varsayımda adı geçen “cinsel” ve “saldırgan” diye adlandırılan dürtüler adlarının çağrıştırdığından oldukça farklı olarak düşünölmelidir, çünkü bilinçdışı süreçlerle ilgili varsayımlar olan dürtüleri adlandırmada bilincin terminolojisini kullanmaktan doğan birtakım yanlış anlaşölmalar psikanalizin tarihi boyunca büyük sorunlar yaratmıştır. “Cinsel” ve “saldırgan” dürtüler günlük yaşamımızdaki “cinsellik” ve “saldırganlık” kelimelerinin bize anlattığı daha ziyade fiili, hareki etkinliklerle oldukça uzak bir ilişki içindedir. İnsanın lisan öncesi dönemine ait bilinçdışı metinler olarak adlandırabileceğimiz dürtüleri ne yazık ki tam olarak anlayabileceğimiz bir lisana tercüme edemiyoruz. Bununla birlikte bu iki dürtünün ne olmadığını anlatma çabasıyla, cinsel dürtünün yalnızca penis veya vajina cinselliği olmadığını, saldırgan dürtünün de yalnızca yumruk veya savaş saldırganlığı olmadığını söyleyerek taslak mahiyetinde bir tanımlama yapabiliriz.

Yukarıda dürtülerden kaynaklanan zihinsel enerjiden bahsetmiş ve bu enerjinin psikolojik nesnelere yatırıldığını söylemiştik. Psikanalitik teori içinde kaynak aldığı dürtü türüne göre ortaya çıkan enerji türlerine de iki farklı isim verilmiş

ve cinsel dürtüden kaynaklanan enerjiye “*libido*”, saldırgan dürtüden kaynaklanan enerjiye ise “*destrudo*” denilmiştir.

Freud’un ortaya attığı ikinci ikili dürtü teorisi önceki teoriyi lağvedip onun yerine geçen bir teori değildir, bilakis Freud yukarıda yalnızca penis veya vajina cinselliği olmadığını ifade ettiğimiz cinsel dürtünün aslında yaşamın sürdürülmesine yönelik bir dürtüler topluluğu olduğunu düşünerek teorisini yenilemiştir. İkinci düalist dürtü teorisinin diğer ayağındaki farklılık da daha önce saldırganlık dürtülerinin birincil olarak insanda var olduğu şeklindeki varsayımın, aslında bu dürtünün birincil olarak insanın kendisine, öze yönelik olduğu, yani “ölüm” dürtüsü olduğu, bu dürtünün ikincil bir süreç ile dış dünyadaki nesnelere yöneltilerek saldırganlığa dönüştüğü şeklinde bir yorumla değiştirilmesinden ibarettir.

İsimleri her ne olursa olsun bu dürtülerin birbiri ile ilişkilerinin niteliği de psikanalitik teoriyi anlamak için önemlidir. Bilinçdışında yer alan dürtüler, onların isimlendirilişinin çağrıştırdığı şekilde kutuplaşmış bir biçimde kategorize edilmiş değildir. Zihnin bilinç bölgesindeki işleyişlerle bilinçdışı bölgesindeki işleyişler arasında önemli farklar vardır. Bilinç için yaşam ve ölüm birbirinin zıddıdır ve iki zıt kutup gibi tasavvur edilir fakat bilinçdışı için durum böyle değildir. Bilinçdışında hiçbir kategorizasyon ya da koordinasyon yoktur, her dürtü eş zamanlı olarak doyum arayışı içinde olabilir, dürtülerin doyum arama sırası veya önceliği söz konusu değildir, her dürtü diğerinden etkilenmeksizin ortaya çıkabilir ve her ikisinin yarattığı gerilim birbirinin içine geçmiş olabilir. Bilinçdışı için zıtlıklar bir kriter değildir, en zıt dürtüler yan yana filizlenebilir, bir mantık bağı olmaksızın ilişkilendirilebilir. Bilinçdışı düşünceler herhangi bir kurala, algoritmaya bağlı olmaksızın katarlaşabilmekte, bilinç için farklılık gibi görünen unsurlar benzer olarak kabul edilebilmekte, benzerlik

gibi görünenler de keza zıtlık gibi muamele görebilmektedir. Dürtülerin bilinç zaviyesinden bakıldığında eksantrik görünen bu durumu, daha önce bahsettiğimiz kateksis için de geçerlidir. Zihinsel enerjinin hangi psikolojik nesneye bağlanacağı da bilincin kurallarına göre değil bilinçdışının kuralsızlığına göre belirlenir. Aslında burada kullandığımız “kuralsızlık” kavramı da zihinsel süreçlere bilincin hegemonyasında bakıyor olmamızın bir ürünüdür ve bu hegemonyadan kurtulabilen bir bakış, bilinçdışının kendine has, bizim yorum ve muhakeme sınırlarımızı aşan bir kural sistemi olduğunu iddia edebilir.

Cinsel ve saldırgan dürtüler, herhangi bir zaman içinde ortaya çıkan zihinsel faaliyette, her ikisinin eşit oranda bulunması gerekliliği olmaksızın birbiriyle karışmış biçimde, zihinsel faaliyetin temelini oluşturur. Her iki dürtü de doyuma kavuşturulmak için bu ortak amaç uğrunda birlikte hareket edebilirler.

PSIKANALİTİK GELİŞİM TEORİSİ

Psikanalitik teorinin temel ilkelerinin üçüncüsü olan dürtüleri açıkladıktan sonra bir sonraki ilkeyi oluşturan varsayımın açıklamasına girişebiliriz. Bu aşamadan sonra cevabını arayacağımız soru dürtülerin kaynağı ve gelişiminin nasıl olduğudur. Bu sorunun cevabı ile de dördüncü ilke ortaya çıkacaktır. İnsan kişiliği zihinsel süreçler tarafından belirlendiği için zihinsel gelişime *kişilik gelişimi* de denebilir. Freud ve takipçilerinin kişiliğin nasıl geliştiği ile ilgili sorulara cevap arama gayreti psikolojiye önemli bir katkı sağlamıştır.

Freud kişiliğin hayatın ilk beş yılı içinde büyük oranda geliştiğini, daha sonra oluşan bu kişilik taslağında sadece küçük değişiklikler olabileceğini iddia eder. Tabii ki kesin sınır olmamakla beraber beşinci yılını tamamlayan çocuk,

birçok değişim aşamasını, zihinsel yapılanmasındaki birçok savaşı geride bırakmış olur ve bundan sonraki dönemde kişilik dengeli bir duruma gelir, fakat bu geçici bir denge halidir, zira hepimizin etrafımızda gözlemleyebileceğimiz kadar açık bir değişim ve dinamizm dönemi de ergenlikle birlikte başlar ve bu dinamizm, ivmesini kaybederek erişkinliğe kadar sürer ve erişkinlikte tekrar bir denge durumuna kavuşur. Psikanalitik gelişim teorisi insanın zihinsel gelişimi için altı dönem öngörür ve bu dönemler birbirini takip eden bir sıra ile insanın hayatında yaşanır, fakat bu dönemlerin birbirinden kesin sınırlarla ayrıldığını ya da başlangıç ve bitişinin kati bir yaş sınırına bağlı olduğunu söyleyemeyiz.

Oral Dönem

Psikanalitik gelişim teorisine göre kişilik gelişiminde “*oral dönem*” adı verilen ilk aşama, hayatın ilk bir, bir buçuk yılını kapsar. Adından da anlaşılacağı gibi, bu dönemde ağız dürtü boşalmasının esas aracısıdır, yani ağız, dil ve dudaklar başlıca haz organlarıdır. Hemen burada konuya küçük bir ara verip az önce kullanmış olduğumuz “haz” kavramının psikanalitik teorisinin terminolojisi içindeki teknik anlamını ortaya koyma ihtiyacını duyuyoruz. Daha önce dürtülerin ortaya çıkardığı enerjinin bir gerilim oluşturduğunu, bu gerilimin boşaltılması gerektiğini, aksi takdirde zihinsel aygıt için tehlike olarak algılanacağını belirtmiştik. Bunu bir elektrik devresi benzetmesi ile de açıklamaya çalışmıştık. Zihinde herhangi bir yere bağlanmaksızın gerilim yaratan enerjinin boşalması ile o enerjiyi ortaya çıkaran dürtü tatmin olur ve bunun sonucunda da “haz” dediğimiz şey ortaya çıkar. Elektrik devresi benzetmesi ile açıklayacak olursak, devreye giren enerjinin yarattığı gerginlik, bu enerjinin bir şekilde, örneğin bir ampul vasıtası ile ışığa çevrilmesiyle devreyi terk eder ve elektrik devresi gerilimden

ve dolayısıyla yanmadan kurtulur. Özetleyecek olursak, “haz” enerjinin boşaltılmasıyla gerilimin ortadan kaldırılmasıdır.

Oral dönemde ağız, dudaklar ve daha sonra devreye girecek olan dişlerin besinle teması sürecinde kişilik gelişiminin de ilk dinamizmi başlar. Oral dönemde ağız, dil ve dudaklar esas *cinsel* ve *saldırgan* organlardır ve her iki dürtü de bu organlar vasıtasıyla doyuma ulaşır. Oral dönemde iki dürtüye mâl edebileceğimiz iki davranış türünün, yani ağza alma ve ısırmanın kişiliğin ilk prototipik özellikleri ile yakından ilgili olduğunu söyleyebiliriz. Bu iki davranışın erişkinliğe doğru projeksiyonlarını yapacak olursak, ağza alma davranışı ile elde edilen hazzın biçim değiştirerek bilgi edinme veya alışveriş ile elde edilmeye çalışılması söz konusu olabilirken ısırma davranışı ile tatmin edilen dürtünün ileride başkalarına karşı yıkıcı, kırıcı tepkilerle, iğneleyici bir mizah duygusu ile veya tartışma düşkünlüğü ile elde edilmeye çalışıldığını görebiliriz.

Oral dönemde, zihinsel işleyiş neredeyse tamamen bilinç-dışının egemenliğindedir. Bilinçdışındaki dürtülerin hemen doyuma kavuşturulması, gerilimin ortadan kaldırılması gereklidir. Çocuk oral dönemde anne ile tam bir ortak yaşam ilişkisi içinde olduğu ve anne bütün dürtülerin doyurulma vasıtası olduğu için zihinsel enerjinin neredeyse tamamı annenin zihinsel imgesine yatırılır. Yani bu dönemde zihinsel enerji tomarı “anne” ile ilgili psikolojik nesneye bağlı kateksisten ibarettir. Bu dönemde ortada olan bağımlılık yaşamın ileriki evrelerinde de bir eğilim olarak varlığını sürdürür, kişinin kaygı yaşadığı veya kendini güvende hissetmediği dönemlerde tekrar ayan beyan hale gelebilir. Kişiliğin toplumsal yönü açısından bu dönemde sürekli alıcı konumda olan çocuk, bir taraftan almayı, istediğini elde etmeyi öğrenirken diğer taraftan da sürekli alan olmanın ikinci sonucu olarak vermeyi ve verebilmeyi de tanır.

Oral dönemde bakım veren annenin (veya onun yerine geçen kişinin) hayatın ilk yıllarında çocuğun ihtiyaç duyduğu bakımı vermesindeki eksiklikler veya bu bakımın verilmesindeki doğru olmayan tutumlar, çocuğun bütün gelişimini sekteye uğratabileceği gibi hayatın sonraki dönemlerini de etkileyebilir. Bu dönemdeki kusurlu organizasyonun ileriye doğru etkisi, “aşırı ağızcılık” olarak da adlandırılan aşırı bağımlılık, sürekli alıcılık, edilgenlik şeklinde olabilir. Ama bu dönemde verilmeyi ve dolayısıyla vermeyi de fazlasıyla öğrenebilen bir çocuk, annenin emziren rolünü benimseyip sürekli veren bir kişilik yapısı da geliştirebilir. Bunlardan hangisinin gerçekleşeceğini önceden kestirmek imkânsız olmakla birlikte, genetik, biyolojik ve çevresel şartların belirleyici bir rolünün olabileceği savı da güçlü kanıtlarla desteklenebilir.

Oral dönemin sonuna doğru, bağımlı olarak başladığı hayatının, bağımlı olduğu kişilerce tutarlı bir biçimde korunması ve gözetilmesi sonucunda çocukta “özgüven” duygusunun gelişmesi beklenir. Bu dönemde gelişecek olan özgüven, erişkinlik döneminde kişinin kendisine ait zihinsel imajın da ana iskeletini teşkil eder.

Anal Dönem

Oral dönem sonlanmaya başlarken, çocuğun, bağımlılıktan kurtulma yolunda ilk hamleleri başlar. Öncelikle benliğini kendisi dışında kalanlardan farklı olarak algılama ile başlayan bu dönemde, bağımlılıktan kurtulma süreci, yavaş yavaş, yürüme, konuşma, bağımsız düşünme ve davranma gibi bedensel gelişimin sunduğu imkânlarla da desteklenir. “*Anal dönem*” diye adlandırdığımız bu zihinsel gelişim evresinde sindirim kanalının diğer ucu, yani anüs, bu bölgedeki kasların istemli kontrol mekanizmalarının egemenliğine girmesi ile dürtülerin doyurulma organı haline gelmeye başlar. Anüs bölgesinde,

fiile dökülen süreçler (dışkının tutulması ya da dışarı atılması) bilinçdışıdaki dürtülerle yakından ilgilidir. Anüs bölgesindeki gerilimin dışkılama ile giderilmesi veya dışkının boşaltılmayıp tutulması haz veren etkinliklerdir.

“Anal dönem”de çocuk için ilk ciddi eğitim dönemi de başlar. Her yaştaki eğitimde olduğu gibi, bu dönemde de eğitimin verilme şekli önem arz eder ve bu dönemde çocuğa tuvalet eğitimi verenlerin tutumu kişilik gelişiminde önemli rol oynar. Çocuk, hayatının ikinci yılında dışkısını veya idrarını boşaltmaktan alacağı hazzı ertelemesi gerektiğini öğrenir. Çocuğun bu öğrenme sürecinde, çevrenin çocuğa yaklaşımına göre bazı kavramların zihinsel tasavvurları da şekillenmeye başlar. Çocuğun dışkısını veya idrarını tutabilmesi kadar doğru yerde bırakabilmesi mühimdir ve bu iki başarı da birbirine yakın derecelerde takdir edilirse dengeli bir doğru-yanlış te-razisi de çocuğun zihninde oluşmaya başlar. Oral dönemde tamamen bilinçdışı diyebileceğimiz süreçlerle, kendi iç dün-yasının kurallarıyla -belki de kuralsızlığıyla- yaşayan çocuk, bu dönemde toplumun kabulleri ile tanışır; iyi-kötü, doğru-yanlış, ayıp-günah gibi kavramlar tam manalarıyla olmasa da çocuğun zihninde yer etmeye başlar ve bu protoplazmik değer yargıları ileride “vicdan”ı oluşturmak üzere yavaş yavaş katılaşımaya, şekillenmeye doğru yol alır.

Az evvel de belirttiğimiz gibi, bu dönemde çevrenin çocuğun tuvalet eğitimi konusunda takındığı tutum, çocuğun ileride sahip olacağı kişilik özelliklerine önemli etkilerde bulunur. Bu dönemin de ileriye yönelik izdüşümleri iki ayrı yön izleyebilir, çünkü bu dönemde çocuğa verilen tuvalet eğitimi yalnızca dışkının tutulmasını öğrenmekten ibaret değildir. Dışkısını tutmayı öğrenen çocuk, doğru zamanda ve doğru yerde dışkılamayı da öğrenir. Bu nedenle tuvalet eğitimi verenlerin katı ve cezalandırıcı tutumlar takınmaları,

çocuk tarafından sadece dışkının tutulması gerektiği yönünde bir mesaj olarak algılanır ve çocuk cezadan korunmak için bedeninin izin verdiği ölçüde dışkısını tutar ve hatta çocuğun sindirim sistemi işlevleri de bundan etkilenir. Bu tutumların zihinsel süreçlerdeki etkileri de diğer davranış biçimlerini şekillendirir. Katı ve cezalandırıcı tutum nedeniyle çocuk “tutucu” kişilik özellikleri edinmeye başlar, bu sistem ile dürtü tatmini yoluna gitmeye programlanan çocuk ileriki hayatında baskıcı, inatçı, aşırı titiz, cimri, aşırı düzenli olabilir. Ama işler her zaman bu şekilde seyretmeyebilir. Çevrenin katı tutumuna ayak uydurmak yerine direnen çocuklar, dışkıyı en olmayacak yerlerde bırakma alışkanlığı da geliştirebilirler. Bu davranış biçiminin doğrudan doğruya anal dönemin bir özelliği mi yoksa çocuğun yeni karşılaştığı baskıcı tutum nedeniyle dışkı gibi bir probleminin olmadığı oral döneme bir geri dönüşü mü olduğu konusu tartışılabilir, ama biz bu davranış şeklinin oral döneme kaçış olsa bile anal dönemin bir özelliği olduğunu kabul edebiliriz, çünkü bu davranış anal dönemde gerçekleşiyorsa, oral dönemin dışkılama ile ilgili tutumlarının anal döneme taşınması da anal dönem içinde gösterilen bir tepkidir ve anal dönemde geliştirilebilecek davranış çeşitlerinden biridir. Tuvalet eğitimine karşı, dışkısını bırakma şeklinde tepki veren bir çocuğun gelecekteki tepkileri büyük oranda de bu dairede şekillenecektir. Sık ve çabuk tepki gösterme, yıkıcı, zarar verici davranışlar, öfke patlamaları, dağınıklık, düzensizlik bu özellikler arasında sayılabilir. Ayrıca bu davranış şekli ikili dürtü varsayımının cinsellik kutbundan ziyade saldırganlık kutbu ile de ilişkilendirilebilir.

Katı ve cezalandırıcı tutumun kişiliğe iki ana etkisi anlaşıldıktan sonra, dışkının tutulması kadar bırakılmasını da özendiren bir tutumun, hatta bu ikisinden ikincisine daha çok ağırlık veren bir çevrenin çocuğun kişiliğine nasıl bir et-